
Myšlení o toponymech

Jaroslav David: *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha: Academia, 2011. 333 s.

Onomastika je jazyková subdisciplína, jež se díky předmětu svého zkoumání těší velké přízni nejen badatelů, ale i laické veřejnosti zájímající se o vlastní jména. Trvalá pozornost je věnována zvláště problematice osobních jmen, avšak oblíbená jsou i toponyma, jména zeměpisná. Kromě odborných toponomastických publikací (materiálových monografií, teoretických prací a lexikografických děl) vznikají též populárně zaměřené počiny a nelze opomenout ani drobnější produkci, články a studie, vydávané pravidelně odborníky i jinými zájemci v periodikách, mezi nimiž zaujímají důležité místo také časopisy či sborníky regionálního rázu. Nestává se však v poslední době často, aby se v toponomastické produkci objevila kniha, jež by svým zaměřením a způsobem zpracování propojovala rovinu odbornou a čtenářskou, aby byla využitelná pro badatele v oboru a zároveň měla co nabídnout širšímu okruhu zájemců. Monografie ostravského badatele Jaroslava Davida mezi takové počiny patří.

Knížka s názvem *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice* a podtitulem *Kapitoly z moderní české toponymie* je koncipována jako soubor více či méně tematicky blízkých oddílů pojednávajících o různých aspektech vývoje české toponymie 20. a 21. století. V centru zájmu autora stojí problémy, jež v české toponomastice nebyly dosud hlouběji rozpracovány: *honorifikace* (tj. oslavná či memoriální funkce zeměpisných jmen) a *reklamní funkce toponym*. První kapitola knihy charakterizuje ráz české oikonymie (systému českých místních jmen) v období 18.–20. století, kapitoly druhá až sedmá tematizují honorifikaci – od obecné a teoretické roviny problematiky a propracování definice honorifikace přes nastínění vlastností názvů motivovaných honorifikací se autor postupně dostává k návrhu klasifikace honorifikačních toponym a analýze role honorifikačního motivu ve dvou obdobích vývoje české oikonymie, v letech 1918–1945 a 1945–1960. Honorifikační motiv je zkoumán i na anoikonech (pomístních jménech) a urbanomech (uličních názvech). Poslední dvě kapitoly knihy se věnují reklamní funkci místních jmen a oikonymii v uměleckém textu, zvláště literární toponymii ve vybraných dílech české beletrie.

Monografie je vyústěním několikaletého zájmu autora o problematiku honorifikace a proměny české toponymie od konce první světové války do současnosti. Stejně jako všechny předchozí publikační počiny autora je i tento založen na pečlivé heuristické práci a vyniká shromážděním mnohdy dosud nezkoumaných a veřejnosti nezpřístupněných zdrojů. Důkladná znalost materiálu a publikací z evropského i světového prostředí dovedla autora k vytvoření univerzální klasifikace honorifikačních jmen. Právě ona, stejně jako propracování definice tohoto typu toponym jsou největším teoretickým přínosem práce. V klasifikaci (s. 58–71) se spojuje vše nosné, co nabídla dosavadní třídění místních jmen vzniklá v našem prostředí: zohlednění struktury (fundujícího základu a formantu) a motivace, s níž autor při vymezování jednotlivých typů honorifikačních toponym pracuje velmi jemně. Předložená klasifikace je aplikovatelná i na jiné jazyky, což autor ilustruje příklady místních jmen z různých zemí, např. bývalého Sovětského svazu, Izraele, Slovenska,

jihoslovanských zemí, Německa ad. Vzhledem k tomu, že jde o dosud nejpropracovanější klasifikaci honorifikačních toponym, bylo by vhodné, kdyby se autor ještě zaměřil na některá ne zcela dořešená místa. Mezi ně patří absence vymezení základních termínů: např. z autorova pojetí *topoformantů* je zřejmé, že mezi ně řadí nejen tradičně chápané sufify, ale také lexikální komponenty, jako je *-hrad* (v toponymu *Čechohrad*) či něm. *-stadt*. Vzhledem k tomu, že takové pojetí topoformantu není v české toponomastice dosud jednoznačně definováno, měl by autor obsah termínu detailně vymežit. Jako poněkud nekonzistentní se jeví přístup autora k víceslovným toponymům. U dvouslovných místních jmen s honorifikačním přívlaskem *Dětskoje Selo*, *Partizánska Lupča* (s. 70) zohledňuje oba komponenty a zařazuje je do typu „posesivní adjektivum z obecného ideového personálního jména + původní toponymum nebo jeho část, popř. apelativum“, zatímco toponyma *Parižskája Kommuna*, *Komsomolsk na Amure* jsou uvedena pod typy „chrématonymum + nulový topoformant“ a „chrématonymum + topoformant“, tj. je reflektován pouze jeden komponent, honorifikační. Rovněž se nejví jako zcela žádoucí směřovat do jednoho typu toponyma *Demokracija*, *Družba*, *Iskra*, *Pravda*, *Reforma* (jež vznikla propriálizací jednoslovných apelativ) a toponyma *Ulan-Ude* („rudá Uda-řeka“) či *Ulánbátar* („rudý bohatýr“), jejichž vychodiskem není jednoslovné apelativum (jak je zřejmé z českého ekvivalentu).

Nejdelší část publikace je věnována období let 1945–1960, v němž se honorifikační motiv při tvorbě českých místních jmen realizoval v největší míře. V souvislosti s politickými událostmi proběhla změna názvosloví, do níž se promítla jednak tendence odstranit po odsunu Němců „vše německé“, jednak kult politických osobností (toponyma *Švermov*, *Gottwaldov*) pronikající do našeho prostředí pod sovětským vlivem. Obecně načrtnutý charakter uvedeného časového rámce autor ilustruje případovými studiemi o jednotlivých názvech, z nichž největší pozornost je věnována analýze návrhů, které vzešly z veřejné soutěže na pojmenování nově budovaného města, dnešního *Havířova*. Slovtvorná (v terminologii autora názvotvorná) analýza více než 900 jednoslovných návrhů na pojmenování lokality vznikající v 50. letech 20. století je dalším z vrcholů monografie. Autor dělí toponyma navržená účastníky soutěže do několika skupin podle způsobu tvoření (derivace, kompozice) a jména derivovaná dále podle typu formantu (sufixu). Snaha vtěsnat propriální materiál do kategorií tradiční apelativní slovtvorby se zde neukazuje jako příliš vhodná pro postížení podstaty vzniku proprií, což je zřejmé zvláště z hodnocení toponym vzniklých propriálizací apelativ (*Hřebík*, *Jaro*, *Mír*, *Pec*) jako derivovaných nulovým sufixem. V propriální sféře představují formace utvořené přenesením již existujícího apelativa nebo propria (tj. propriálizací či transonymizací) bez jeho další formální změny významnou skupinu a postup jejich vzniku nevystihuje plně zařazení do kategorie derivátů s nulovým sufixem.¹ Tento nesoulad mezi dostupnou slovtvornou teorií a podstatou propriálního tvoření nelze překlenout pouze zaměněním termínu slovtvorba za názvotvorbu, což autor v souladu s moderní onomastickou teorií činí. Srozumitelně a názorně provedená analýza mohla být místy doplněna o vysvětlení některých zajímavých jevů, k nimž autor dospěl, např. třicetiprocentního podílu kompozit na celkovém počtu

¹ Derivace nulovým sufixem (někdy též mechanické krácení) se navíc v onomastice používá pro jiný typ tvoření, např. pro vznik antroponymů typu *Tom* < *Tomáš*, což je zcela jiný postup než vznik propria přenesením apelativa nebo jiného propria bez jeho další formální změny.

jednoslovných návrhů na pojmenování Havířova či poměrně velkého počtu deapelativních proprií typu *Hřebík, Jaro*. Míra zastoupení obou typů mezi návrhy je překvapující, neboť ani jeden z nich nepatří v české oikonymii k nejproduktivnějším.

Nesporným pozitivem uvedené monografie je důraz kladený na faktografickou a materiálovou stránku, jež umožnila autorovi vytvořit klasifikaci postihující všechny typy honorifikačních toponym, a to s ohledem na jejich formální strukturu i motivaci vzniku. Jaroslavu Davidovi se podařilo využitím zahraničních publikací a srovnáním s evropským i světovým kontextem překročit horizont české toponomastiky, což knihu předurčuje – po příslušných úpravách – k případnému překladu do některého světového jazyka a vydání v zahraničí. Velkou devizou knihy je čtenářská záživnost a koncentrace na materiál relativně mladý, stále budící v mnoha lidech emoce.

Na druhou stranu faktografičnost knihy se jeví jako nebezpečně svazující a místy redukcující text na výčet údajů, z nichž některé se mnohokrát opakují, např. případ přejmenování *Německého Brodu*. Text by si zasloužil rovněž důkladnější propracování teoretického rámce, který je nutný i v materiálových pracích tohoto typu. Autor na mnoha místech směřuje svůj výklad k určitým myšlenkám či závěrům, které však nakonec zůstávají nevyšloveny.

Po obsahové a stylizační stránce text působí místy neprovázaně a heterogenně, což lze snad vysvětlit tím, že některé kapitoly vznikly přepracováním již dříve publikovaných článků a autorovi se nepodařilo plně uhlídat jejich transformaci do knižní podoby. Zejména první dvě kapitoly budí rozpaky, od třetí kapitoly je text stylizačně vyzářejší a kontinuální, kapitoly 6.–9. jsou již koncepčně sevřené a kompaktní. Pro důkladné pochopení textu by bylo vhodné definovat základní termíny na místě jejich prvního výskytu, např. termín *exonymum* měl být vysvětlen už na s. 67, nikoliv na s. 68 (v pozn. 209), na s. 68 se hovoří o reklamních názvech bez bližší definice, avšak těmto jménům je věnována celá jedna kapitola dále v knize s jejich důkladným popisem.

Celkovému dojmu neprospívá formální stránka, která možná částečně padá na vrub nakladatelství. Přesycení vnitřními odkazy (typu *viz též kap. 4, s. 87–90*) působí čtenářsky rušivě a často v nich chybí stránkové údaje (*viz kap. 3, s. 000*), které patrně nebyly doplněny při závěrečné korektuře. Pro lepší orientaci by také bylo vhodné lépe graficky nebo číselným členěním odlišit názvy kapitol různé úrovně, neboť ve stávající úpravě některé nadpisy při čtení značně splývají.

I přes uvedené výtky týkající se teoretické roviny tématu, stylizace a formální stránky textu publikace patří k pozoruhodným počínům na poli současné české onomastiky. Tradiční bádání o propriích vycházející v našem prostředí zejména ze strukturního pohledu se v díle Jaroslava Davida posouvá od roviny analýzy systému toponym „an sich“ do roviny „myšlení o jménech“. Zkoumáním honorifikačních motivů a reklamního uplatnění jmen autor odkrývá naši reflexi jmen, a odhaluje tak některé vlastnosti kontextu spojeného s jejich funkčním využitím.

Michaela Boháčová

*Ústav českého jazyka FF MU
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
mcornejova@phil.muni.cz*